

Etické aspekty starostlivosti o seniorov

Mgr. Juraj Čáp, PhD.
Univerzita tretieho veku, JLF UK
17. 2. 2015

Obsah prednášky

Etika, morálka

- Uvažovanie v etike

Bioetika, lekárska a ošetrovateľská etika

- Základné princípy

Etické aspekty starostlivosti o seniorov

- Špecifiká
- Dôstojnosť
- Ageizmus

Etika a morálka

Morálny aspekt ľudského života

dôstojnosť, povinnosť, morálne, nemorálne, amorálne, **dobro**, zodpovednosť, **zlo**, svedomie, cnosť, čnosť, ušľachtilosť, dôstojnosť, zakázané, prikázané, nerest, norma, princíp, vina, súcit, ľútosť, vernosť, zrada, výčitka, pravidlo, sloboda, trest, spravodlivosť, pokora, oddanosť, slušnosť, pravdovravnosť, nezištnosť, pomoc, konflikt, právo, diskriminácia, ľudskosť...

V etike však často ide o nemerateľné fenomén

Základné otázky v etike

Ako sa máme rozhodovať?

Čo máme / nemáme robiť?

Ako máme žiť?

Čo je morálne / nemorálne?

Čo je dobré /zlé?

DOBRO / ZLO

- dualita + a - ?
- kontinuum od + po -?

Základné otázky v etike

Individuálna rovina problému (Ja)

- ***Ako mám žiť svoj život?***

Sociálna rovina problému (My)

- ***Ako máme žiť naše životy v komunite?***

Morálka a etika

Synonymá – rovnaký význam

- morálka = etika
- etické = morálne = mravné

Rozdielny význam slov

Morálka a etika

Morálka – pravidlá, príkazy, hodnoty, normy, obyčaje, zvyky (akceptované spoločnosťou), ktoré majú viesť ku konaniu, ktoré sa považuje za dobré.

Etika – kritická reflexia morálky, analyzuje podmienky, možnosti konania (rozhodovania), zaoberá sa zdôvodniteľnosťou a formuláciou morálnych noriem, a analýzou morálnych výrokov.

Etika

Slovo *etika* – (latinsky) *etos* = zvyk, názor, charakter, spôsob myslenia

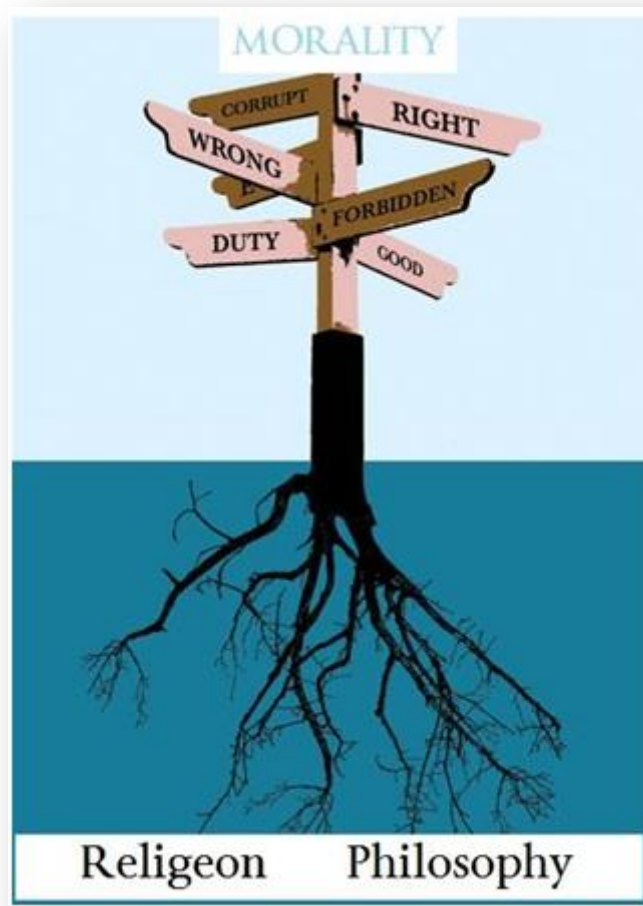
Etika sa zaoberá analýzou morálky / morálok – teoretická činnosť

Morálka je to, čo robíme – čím žijeme

Etika = filozofická disciplína – **praktická filozofia** – Aristoteles

Filozofická a náboženská (teologická) etika

Viera v to, čo od nás chce Boh.

Dôsledne
racionálne
uvažovať o
morálnych
princípoch a
problémoch.

Predpoklady

Nutnosť rozhodovať sa a konať

Slobodné (autonómne), zámerné vôľové (intencionálne) konanie – **zodpovednosť**

Poznatelnosť morálnych princípov (**hodnôt**), ktoré sú **racionálne zdôvodniteľné**

Nutnosť rozhodovať sa a konať

Pred otázkou AKO MÁME KONAŤ? stojíme v každom okamžiku. Každá nová situáciu ju znovu predpokladá, na každom kroku životom na ňu musíme znovu a nevyhnutne odpovedať, bez toho aby nás nejaká moc mohla zbaviť jej páľčivosti, preniesla cez jej nutnosť.

Nicolai Hartman

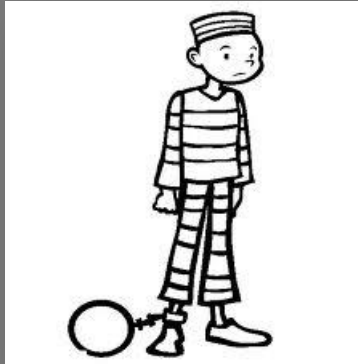
Sloboda

Vonkajšia sloboda

- Bez vonkajšieho nátlaku
- Právo na slobodu
- V určitých oblastiach môžem hovoriť, konať, veriť, učiť to, čo chcem

Sloboda

Vnútná sloboda

- Človek určuje smer konania sám (**autonómia – sebadeterminácia**) a to aj v podmienkach obmedzenej vonkajšej slobody (napr. politický väzeň, chorý človek)

Poznatelnosť morálnych princípov

Poznanie a vôľa („chcenie“)

- na základe poznania zisťujem, čo je dobré
- na základe vôle konám, aby som poznané realizoval

Morálne princípy, povinnosti a normy – **hodnoty** sú **rationálne zdôvodniteľné**

Na ich základe je konanie posudzované ako **morálne / nemorálne**, alebo je **ospravedlniteľné / neospravedlniteľné**

Prípad etického uvažovania

Vodič dostane infarkt za volantom auta a zomrie. Auto sa nekontrolovane stočí na chodník a zabije chodca.

Je vodič zodpovedný za zabitie človeka?

Morálne uvažovanie

Poznanie (Čo o prípade vieme?)

- o podmienkach (okolnostiach – situačný kontext)
- o možnostiach konať

Sloboda (Aké sú možnosti konania?)

- autonómnosť (obmedzená/neobmedzená)
- motivácia – posudzujeme nie len skutok ale aj motív

Zodpovednosť

Logika (racionalita)

- argumentácia (Prečo?)

Etika nám ponúka „nástroje“ na uvažovanie o morálnych problémoch

Ciele morálneho uvažovania

Eliminovať nejasnosti – **vyjasniť problém**

Veľakrát **nedáva** správnu **jednu odpoveď**

Väčšinou **existuje viac** správnych alebo nesprávnych **odpovedí**

Človek si musí **vybrať** medzi nimi a niešť zodpovednosť za voľbu!

Etika nevedie ľudí, k (teoretickým) záverom ale **vedie k rozhodnutiam**.

Bioetika, lekárska a ošetrovateľská etika

BIOETIKA (*Bioethics, Biomedical ethics*)

Bioetika má široký predmet skúmania sústredený na morálne otázky, ktoré vznikajú hlavne pri rozvoji biologických vied.

napr. BE nemá prísahu, nie je naviazaná na konkrétnu profesiu.

BIOETIKA (*Bioethics, Biomedical ethics*)

Subdisciplína aplikovanej etiky

Nadradený termín lekárskej etike, ošetrovateľskej etike

Biológia, genetika, životné prostredie, biologická diverzita, IT+biotechnológie

Sociálne problémy (kontrola pôrodnosti, zdravie obyvateľstva..)

Fauna a flóra, environmentálne, ekologické problémy

Interdisciplinarita

LEKÁRSKA ETIKA (*Medical Ethics*)

LE patrí medzi **aplikované etiky** a zaoberá sa hodnotami, morálnymi súdmi a problémami, ktoré sa vyskytujú v medicíne. (v teoretických predpokladoch, praxi, výskume a vo vzdelávaní)

Nadväznosť na profesiu.

Východiská

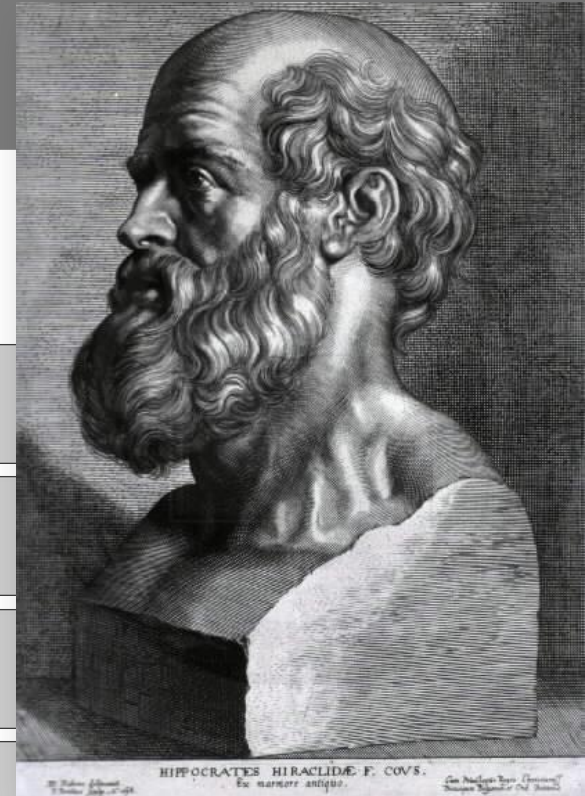
Hippokratovký kódex/prísaha

(cca. 460 p.n.l. – cca. 370 p.n.l.)

Norimberský kódex (1947)

Ženevská deklarácia (1948...)

Dohovor o ľudských právach v biomedicíne (1997) (č. 164)

Ošetrovateľská etika

Medicína sa radí k prírodným aplikovaným disciplínam

Ošetrovateľstvo je zaradené medzi humanitné aplikované disciplíny.

Iná interpretáciu človeka – pacienta, ako východiskový bod pre ich teóriu, výskum a prax.

Ošetrovateľská etika

Subdisciplína aplikovanej etiky

Filozofická (kritická) analýza morálnych fenoménov v ošetrovateľskej praxi, výskume, teórii a morálneho jazyka používaného sestrami

Skúmanie hodnotových základov ošetrovateľstva

Navrhuje princípy, zásady a normy pre ošetrovateľskú prax, výskum, pedagogiku, teóriu

Špecifické úlohy ošetrovateľskej etiky – rola sestry ako „advokáta“

Od sestry sa očakáva, že bude schopná porozumieť aj odlišnostiam v morálnych postojoch pacientov (prípadne príbuzných) v konkrétnej ošetrovateľskej starostlivosti,

Bude tlmočiť ich postoje v rámci zdravotníckeho tímu (to znamená aj ostatným členom tímu, napríklad lekárom, psychológom, kňazom...)

Starostlivosť – ako morálna hodnota

Špecifický spôsob vzťahu jedného človeka k druhému, v určitom kontexte, so zameraním na udržiavanie a **rozvoj pacienta, ale aj sestry** v ich jedinečnosti a vzájomnom vzťahu

Citlivý (*sensitive*) a **podporujúci** (*supportive*) **prístup** sestry k situácii a podmienkam ohrozenej ľudskej bytosti, ktorá potrebuje pomoc

Základné bioetické princípy

BENEFICIENCIA

NONMALEFICIENCIA

**AUTONÓMIA (REŠPEKTOVANIE
AUTONÓMIE)**

SPRAVODLIVOSŤ

Sixth Edition

Principles of Biomedical Ethics

Tom L. Beauchamp
James F. Childress

BENEFICIENCIA

Ochrana života (prevencia, záchrana)

Obnova zdravia (liečba, starostlivosť)

Zlepšovanie kvality života

Úľava od utrpenia a bolesti

B. sa uplatňuje na individuálny život a celú spoločnosť

NONMALEFICIENCIA

Nevytváranie rizík

Minimalizovanie možným rizík

Neuškodiť po fyzickej, psychickej, sociálnej (sociálno-kultúrnej) a spirituálnej stránke ľudskej bytosti

Každý výkon v zdravotníctve **vždy** predstavuje **riziko!!!**

Doktrína dvojitého účinku

príklady:

Tehotná žena s rakovinou – interrupcia

Oslepnutie pri operácii mozgu

Nedobrovoľná hospitalizácia

Doktrína dvojitého účinku

Možnosť morálne ospravedlniť rôzne konanie, ktoré má **aj** negatívny dôsledok (poškodenie pacienta, smrť)

Dôsledky
akcie:

- jeden je zamýšľaný
- druhý je predvídaný, ale nie žiaduci

Zvažuje sa motív konania

AUTONÓMIA

Informované a slobodné (vôľové) rozhodnutie (voľba)

Nezávislosť, svojbytnosť, sebaurčenie

Spoluúčasť na rozhodovacích procesoch

Zodpovednosť

Informovaný súhlas / informované odmietnutie

SPRAVODLIVOSŤ

Nediskriminovať (vek, rasa, ochorenie, pohlavie, sexuálna orientácia...)

Nediskriminovať (úplatky, známosti, politici...)

Ideálna a dostupná terapia a starostlivosť

Alokácia ekonomických a ľudských zdrojov

Systém zdravotníckej starostlivosti / poistenie

Etické aspekty starostlivosti o seniorov

Špecifiká seniorského veku

Starnúca populácia

Krehkí seniori

„Nová generácia seniorov“

- Aktívne starnutie

Nastavenie spoločnosti:

- Mladosť
- Úspech
- Flexibilita
- Konzumná orientácia
- Popieranie staroby a smrti

Problémy spojené s dôstojnosťou

Kritika používania pojmu *dôstojnosť*:

- Význam termínu je nejasný – je to len rétorické klišé
- Je to subjektívny fenomén – nedá sa aplikovať v praxi
- Je to vnútorne protirečivý termín – na jednej strane je neodcudziteľná, na druhej ju môžeme stratiť

Abstraktný, komplexný a multidimenzionálny koncept

Náročný pre definovanie a porozumenie

Čo znamená dôstojnosť?

- Všetky ľudské bytosti sú od narodenia slobodné a rovné v **DÔSTOJNOSTI** a právach

(United Nations, 1948)

Absolútna

(základná, ontologická, prirodzená / vlastná, ľudská, menschenwürde...)

- **DÔSTOJNOSŤ** je osobnostná vlastnosť / charakteristika; byť vážený, cenený, „stáť za to“

(Dignity, 2013)

Relatívna

(individuálna percepcia, inštrumentálna, kontextuálna, podmienená / náhodná, vonkajšia / získaná, sociálna...)

Dôstojnosť

Abstraktná, univerzálna vlastnosť prislúchajúca každej ľudskej bytosti na základe toho, že je človekom

Ľudská dôstojnosť
(spoločná všetkým ľudským bytostiam)

Všeobecná teória dôstojnosti

Sociálna dôstojnosť

- Dôstojnosť seba samého
- Dôstojnosť vo vzťahoch

Sebaúcta, seba-hodnota, integrita a sebadôvera

(Jacobson, 2007)

Spôsoby, akými sa úcta, rešpekt a hodnota vyjadrujú v rámci individuálneho a kolektívneho správania

Nedôstojnosť (*Indignity*)

- **Akt** namierený **proti dôstojnosti** ľudskej osoby alebo jej sebaúcty

Faktor (akt, jav), ktorý ovplyvňuje dôstojnosť negatívnym spôsobom.
- „Útok“ proti ľudskej dôstojnosti, ponižujúce zaobchádzanie
- Akt alebo jav, ktorý zraňuje niekoho dôstojnosť alebo sebaúctu; urážlivý alebo rozpaky spôsobujúci akt / jav

Obyčajne je to niečo, čo sa nám deje, nie niečo, čo si sami spôsobujeme.
- Nedostatok alebo strata dôstojnosti alebo cti

Stále zostáva otázne, čo znamená dôstojnosť.

(Indignity, 2013)

The Patient Dignity Inventory (PDI, 2010)

1. Not being able to carry out tasks associated with **daily living**
2. Not being able to attend to my **bodily functions**
3. Experiencing physically **distressing symptoms**
4. Feeling that **how I look to others has changed** significantly
5. Feeling **depressed**
6. Feeling **anxious**
7. Feeling **uncertain about illness** and treatment
8. Worrying about my **future**
9. Not being able to **think clearly**
10. Not being able to continue with my **usual routines**
11. Feeling like **I am no longer who I was**
12. Not feeling **worthwhile** or valued
13. Not being able to carry out **important roles**
14. Feeling that life no longer has **meaning or purpose**
15. Feeling that I am not making a **meaningful and/or lasting contribution in my life**
16. Feeling that I have “**unfinished business**”
17. Concern that my **spiritual life** is not meaningful
18. Feeling that I am a **burden to others**
19. Feeling that I don't have **control** over my life
20. Feeling that my illness and care needs have reduced my **privacy**
21. Not feeling **supported by my community** of friends and family
22. Not feeling **supported by my health care providers**
23. Feeling like I am no longer able to **mentally “fight”** the challenges of my illness
24. Not being able to **accept the way things are**
25. Not being **treated with respect or understanding** by others

Konkrétne faktory
dôstojnosti pacienta
sú zvýraznené.

Ageizmus

„Elderpeak“ – špecifický
– devalvujúci jazyk:

- *Čo by ste ešte chcela / chcel vo Vašom veku!*
- *Babička, dedko, starký, starká...*
- *...*

Ageizmus

Znamená **vekovú diskrimináciu**, názor o **nízkej hodnote a nekompetentnosti staroby**. Prejavuje sa podceňovaním, odmietaním, ba až odporom k starým ľuďom.

Podľa WHO znamená násilie na senioroch každé jednotlivé alebo opakované konanie alebo zanedbanie, ktoré môže viesť k poškodeniu alebo ohrozeniu staršieho človeka.

Zneužívanie a trápenie (týranie) môže byť telesné, sexuálne, psychické, spoločenské a finančné.

Obava pred osamelosťou je natoľko dominantná u starého človeka, že je pripravený znášať príkoria a krivdy až do konca života.

Ageizmus

Rizikám sú vystavení starší ľudia, odkázaní na opateru (doma alebo inštitúcia).

Pri domácej opatere sa odhaduje 5 a 25% podiel výskytu násilia voči opatrovaným osobám.

Týranie seniorov sa veľmi ťažko zisťuje a preukazuje.

- Príznaky ako úzkosť, útlm a pod. sú pripisované k znakom starnutia. Rodinná súdržnosť, pocity závislosti, či strach z umiestnenia v ústave bránia človeku, aby sa dožadoval pomoci.

OSN pripomína, že niečo z toho, čo sa niekde pokladá za ubližovanie, v určitých kultúrach patrí skôr k tradičnému „normálnemu“ správaniu voči starým ľuďom.

Formy ageizmu

Fyzické: zámerné pôsobenie bolesti, zraňovanie, odopieranie základných potrieb, pasívne i aktívne

Citové a psychické: verbálna agresia, urážky, hrozby, obmedzenie kontaktov, likvidovanie pamiatok

Sexuálne: gerontofília

Formy ageizmu

Finančné a materiálne: zmeny závete, prevody majetku, obmedzovanie vlastníckych práv

Odobieranie starostlivosti: odobieranie hygienických potrieb, stravovania, kúrenia, zdravotníckej starostlivosti, zanedbanosť odevu

Manipulácia s liečbou: nadmerné podávanie sedatív, nepodávanie potrebnej liečby

Klasifikácia ageizmu

Obťažovanie

- opakované, dotieravé požadovanie vecí, peňazí, majetku, prípadne sexu od bezbrannej osoby.

Zanedbávanie

- skutok pozabudnutia alebo odmietnutia splnenia záväzku alebo povinnosti voči starej osobe ošetrovateľom alebo inou osobou, od ktorej je osoba závislá. (podvýživa, dehydratácia)

Vykorisťovanie

- sústavné využívanie svojho postavenia opatrovateľa, ošetrovateľa a pod. voči závislému starému človeku za účelom obohatenia sa na úkor seniora.

Zneužívanie

- využitie príbuzenského vzťahu alebo postavenia dôvernej osoby, resp. človeka, ktorý má dohľad nad starým človekom, pre vlastné obohatenie sa majetkom seniora, uprednostňovaním priazne starého človeka pre seba.

Týranie

- trvalý, opakovaný a úmyselný akt emocionálneho, psychologického a fyzického nátlaku na zraniteľnú staršiu osobu jej formálnymi či neformálnymi ošetrovateľmi. Týranie napĺňa podstatu činu týrania zverenej osoby.

Rizikové faktory zo strany obete

vek nad 75 rokov,

prítomnosť demencie alebo depresie,

ohrozenie alebo strata sebestačnosti,

ťažšie poruchy kognitívnych, afektívnych alebo komunikačných schopností,

zlý zdravotný stav

sociálna izolácia

povahové rysy seniora

Rizikové faktory zo strany páchatel'a

stres, hlavne u rodinných príslušníkov starajúcich sa o chorých s demenciou

zvýšené napätie a frustrácia ošetrovateľa môže prameniť aj z nedostatočného finančného ocenenia

duševné ochorenie, drogová závislosť

závislosť páchatel'a na obeti, obzvlášť bytová a materiálna

preťaženie a existenčné problémy

Literatúra

- AkSen o.z. 2012. Násilie na starých ľuďoch. Dostupné na: <http://www.aksen.sk/psychologia/nasilie-na-starych-ludoch>.
- Anzenbacher, A. Úvod do etiky. Praha: Zvon, 1994.
- Beauchamp L.T. – Childress, F.J. Principles of Biomedical Ethics. 6th. ed. New York, Oxford : Oxford University Press, 2009, 417 p. ISBN 978-0-19-533570-5.
- Dignity. 2013. Merriam-Webster Dictionary. Available at: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/dignity>.
- The Patient Dignity Inventory. 2010. *Dignity in Care*. Available at: http://dignityincare.ca/en/toolkit.html#The_Patient_Dignity_Inventory.
- Ethics: a general introduction. In Ethics guide. BBC, 2014. Dostupné na: http://www.bbc.co.uk/ethics/introduction/intro_1.shtml.
- Guo, Q., & Jacelon, C. (2014). An integrative review of dignity in end-of-life care. *Palliat Med*, 28(7), 931-940.
- Hartmann, N. Struktura etického fenomenu. Praha: ACADEMIA, 2002.
- Haškovcová, H. Lékařská etika. Praha : Galén, 2002.
- Hudáková, A. et al. Senior verzus ageizmus. *Prevenca úrazů, otrav a násilí*: 7/2: 192–198.
- Indignity. 2013. Merriam-Webster Dictionary. Available at: <http://www.merriam-webster.com/dictionary/indignity>.
- Jacobson, N. 2007. Dignity and health: a review. *Social Science & Medicine*, 64:557-572.
- Koval Š (2001a). Antropologický rozmer epidemiológie staroby. Košice: PonT, s. r. o., 176 s.
- Koval Š (2001b). Týranie starých ľudí. Košice: Posit s. r. o., 182 s.
- Nemčeková, M., Žiaková, K., Mištuna, D. 2004. Práva pacientov : Medicínske, ošetrovateľské a filozoficko-etické súvislosti. Martin : Osveta, 2004.

Ďakujem za pozornosť
